

HRVATSKA O SARAJEVSKOM ATENTATU – reakcije i tumačenja

Ivan Čarić
Filozofski fakultet u Splitu, Odsjek za povijest
E-mail: caric.ivan45@gmail.com

Sarajevski atentat zasigurno predstavlja jednu od često obrađivanih tema vezanih za Prvi svjetski rat. Unatoč tome, okolnosti ovog događaja još su uvijek kontroverzne. Aktualna su najmanje dva različita tumačenja koja čin atentata promatraju u potpuno različitom svjetlu. Dok ga jedni tumače kao teroristički čin koji je dodatno narušio nestabilne odnose političkih sustava tadašnje Europe, drugi mu pokušavaju dati opravdanje kao manifestaciji borbe potlačenih južnoslavenskih naroda za ostvarivanje svojih prava unutar Austro-Ugarske Monarhije. U ovom se članku iznosi kratka analiza spomenutih reakcija, postavljena u kontekst političkih ideja i gibanja tog vremena u hrvatskim i susjednim zemljama, kao i različite ocjene Sarajevskog atentata.

Ključne riječi: Sarajevski atentat, Franjo Ferdinand, „bure baruta“, Hrvatsko-srpska koalicija, Mlada Bosna, reakcije, kontroverze

Uvod

Među istaknutim događajima koje promatramo kao karike u lancu Prvog svjetskog rata, Sarajevski atentat zasigurno predstavlja jednu od početnih. Iako je tema relativno često obrađivana u literaturi, okolnosti ovog događaja uzrokuju različite kontroverze, a još su uvijek aktualna najmanje dva različita tumačenja koja čin atentata promatraju u potpuno različitom svjetlu. Dok ga jedni tumače kao teroristički čin koji je dodatno narušio nestabilne odnose političkih sustava tadašnje Europe i ubrzao njihov obračun u smislu golemog ratnog sukoba, drugi mu pokušavaju dati opravdanje kao manifestaciji borbe potlačenih južnoslavenskih naroda za ostvarivanje svojih prava u odnosu na hegemoniju vodećih država Austro-Ugarske Monarhije. Novija hrvatska historiografija uglavnom se priklonila osudama atentata u Sarajevu, a njezin interes za bavljenje tim pitanjem proizlazi iz slojevitosti i dinamičnosti tog vremena koje je Hrvatsku smjestilo u potpuno izmijenjene društvene, političke, gospodarske i kulturne prilike. Ubojstvo prijestolonasljednika Franje Ferdinanda trenutno je osudila cjelokupna svjetska javnost, a snažan val reakcija proširio se i hrvatskim društvom. Žestoke protusrpske demonstracije s jedne strane te prešutno odobravanje atentata s druge, otkrili su kompleksnost stavova hrvatskih političkih i širih društvenih krugova prema različitim političkim opcijama i programima. Ovdje se iznosi kratka analiza spomenutih reakcija, postavljena u kontekst političkih ideja i gibanja tog vremena u hrvatskim zemljama te

susjednim zemljama kao moderatorima hrvatske vanjske politike. Osvrt na različite ocjene Sarajevskog atentata donosi se kao dodatak ovom radu u njegovu posljednjem poglavlju.

Balkansko „bure baruta“

Govoreći o stanju u Austro-Ugarskoj Monarhiji, neposredno prije atentata, nailazimo na kompleksnu geopolitičku situaciju koja je zahtijevala temeljite promjene. Strukture tog „višenacionalnog konglomerata“ na tragu starih autokratskih carevina postepeno su razbijali modernizacijski čimbenici različitog karaktera koji su, kao i ostala osjetljiva pitanja, najčešće dobili premalo pažnje.⁵⁷⁸ Geert Mak, poznati nizozemski publicist, Monarhiju je nazvao „golemim, zastarjelim carstvom koje više nije imalo nikakvu funkciju osim da se vrti samo oko sebe“.⁵⁷⁹ Među mnoštvom nagomilanih problema aktualno pitanje bilo je i položaj slavenskih naroda koji su težili političkoj rekonstrukciji države. Austrija i Ugarska, kao vladajuće zemlje, različitim su sredstvima čuvale svoj povlašten položaj unatoč činjenici da su, prema popisu stanovništva iz 1910. godine, zajedno predstavljale tek 42.9% stanovništva Monarhije.⁵⁸⁰ Promjene koje je zagovarala slavenska većina poljuljale bi njihovu političku, gospodarsku i kulturnu hegemoniju, stoga su takvi zahtjevi redom zanemarivani.⁵⁸¹ Budući da se analiza svih unutrašnjih znakova raspada Dvojne Monarhije samo djelomično uklapa u okolnosti Sarajevskog atentata, a kao historiografsko pitanje zaslužuje zasebnu obradu, usredotočit ćemo se na kompleksan položaj južnoslavenskih naroda te na sve agresivniju vanjsku politiku Srbije čije su rastuće ambicije ugrožavale interese Austro-Ugarske Monarhije na prostoru istočne Europe.

U onom trenutku kad je Habsburška Monarhija donekle smirila unutarnju krizu iz 60-ih godina 19. stoljeća, kompromisnim rješenjem dualističkog uređenja države, zadovoljavajući odgovor na slavenske nacionalne pokrete nije stigao. Ono što je postignuto bila je austrijsko-mađarska hegemonija kojoj će se sve do sloma Monarhije suprotstavljati brojni pokreti ostalih naroda, najčešće zasnovani na različitim oblicima federalizma. Hrvatska je dio svojih prava ostvarila posebnom *nagodbom* s Ugarskom, ali

---

⁵⁷⁸ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 18.

⁵⁷⁹ Mak, *U Europi*, 72-73.

⁵⁸⁰ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 18.

⁵⁸¹ Borić, „Neki zapadni“, 6.

je i u takvim prilikama veliki dio njezinih zahtjeva ostao neispunjen, a uvjeti dogovora kasnije su nedosljedno provođeni. To će rezultirati polustoljetnom težnjom za trijalističkim uređenjem Monarhije čime bi se hrvatske zemlje našle na okupu kao treća federalna jedinica. U tom su pogledu veliku ulogu imale nešto kasnije protumađarske demonstracije iz 1903. godine, kad su podršku Zagrebu dale Istra, Slovenija i Dalmacija. Rješenje hrvatskog pitanja tad je suočeno i s potrebom suradnje sa Srbima i Slovencima što je u principu vodilo aktivnijem uključivanju jugoslavenske ideje u hrvatsku politiku.⁵⁸² Ideju o zajednici južnih Slavena unutar Monarhije, neposredno prije Prvog svjetskog rata, službeno je podržavao prijestolonasljednik Franjo Ferdinand.⁵⁸³ Činjenica da je ostavljao otvorenim pitanje dogovora kojim bi smirio unutarnju krizu države, za njega će se kasnije pokazati kobnom. Njegov tragičan kraj vezan je uz problem Bosne i Hercegovine kao „jabuke razdora“ na prostoru jugoistočne Europe.⁵⁸⁴

Situacija se zakuhala već na Berlinskom kongresu 1878. godine. Tad je donesena odluka o austrougarskoj okupaciji Bosne i Hercegovine⁵⁸⁵ što je bilo u suprotnosti srpskoj nacionalnoj ideji *pansrbizma* prema kojoj je taj prostor smatran tzv. *prarspskim područjem*. Srbija je demonstrirala i nakon aneksije Bosne i Hercegovine 1908. godine, pri čemu je scenarij oštrijeg sukoba s Austro-Ugarskom, unatoč očitim napetostima, ipak uspješno izbjegnuto. Promjena odnosa snaga na Balkanu definitivno je potvrđena nakon balkanskih ratova iz kojih Srbija izlazi kao pobjednica. Teritorijalno gotovo udvostručena te moralno osnažena, doista je mogla razmišljati o daljnjem jačanju svog položaja.⁵⁸⁶ Što se tiče nastavka srpskih planova „širenja na zapad“, o tome su brinula i različita udruženja kulturnog ili revolucionarnog karaktera poput starijeg *Slovenskoga juga* ili novije *Narodne obrane* te organizacije *Ujedinjenje ili smrt*.⁵⁸⁷ Službena je srpska politika u velikoj mjeri pomagala njihov rad, a pojedine su nesuglasice⁵⁸⁸ zanemarivane zbog višeg cilja – širenja ideje „svesrpskog ujedinjenja“ na području Kraljevine Srbije i njoj susjedne Austro-

---

⁵⁸² Dukovski, *Povijest Srednje Europe (2. dio)*, 219.

⁵⁸³ Suvremena historiografija nastoji pobiti takve tvrdnje i smatra kako je Franjo Ferdinand „održavao na životu“ ideju o mogućem trijalističkom uređenju Monarhije kako bi na taj način vršio politički pritisak na Mađare.; Karaula, „Sarajevski atentat“, 269.

⁵⁸⁴ Dukovski, *Povijest Srednje Europe (1. dio)*, 230.

⁵⁸⁵ Svoju priliku, nakon Berlinskog kongresa, vidio je i Hrvatski sabor ali su njegovi zahtjevi za ujedinjenjem hrvatskih krajeva s Bosnom i Hercegovinom odbijeni, uz kratko obrazloženje da je Sabor, iznoseći navedene težnje, prekoračio svoje ovlasti.; Isto, 168.

⁵⁸⁶ Isto, 248-249.

⁵⁸⁷ Gabelica, „Izlet zagrebačkih studenata“, 239-240.

⁵⁸⁸ Organizacija *Ujedinjenje ili smrt* najčešće se navodi kao opozicija srpskoj vladi, za razliku od *Narodne obrane* koja je s njom surađivala.; Isto, 241.

Ugarske Monarhije. Kako bi uspjeh u ostalim krajevima izvan matične zemlje bio što veći, ideja „ujedinjenja srpstva“ zamijenjena je stvarnim ili fiktivnim jugoslavenskim programima koji su imali relativno dobar uspjeh izvan Srbije, osobito u omladinskim krugovima te u novijim generacijama političara u Hrvatskoj. Sličnu transformaciju pratimo i kod ostalih službenih i neslužbenih srpskih institucija koje su u svojoj državi vidjele snagu koja će ostvariti viziju jugoslavenskog ujedinjenja. Unatoč promjenama u programu, gotovo svim građanskim strankama također je dominirao kriterij srpstva koji je naglasak stavljao na akciju oslobađanja „svih srpskih pokrajina“.⁵⁸⁹

U svakom slučaju, pitanje Bosne i Hercegovina i sve agresivnija vanjska politika Srbije nakon dolaska dinastije Karađorđević na vlast, nametnuli su Austro-Ugarskoj misao kako bi ideju srpske teritorijalne ekspanzije u smjeru zapada trebalo što prije iskorijeniti. Neposredno prije Sarajevskog atentata ni jedna ni druga strana nisu bile potpuno spremne na ratni sukob, ali su događaji nakon 28. lipnja, kao opravdanje ili razlog, definitivno pokrenuli belicističke krugove u Austro-Ugarskoj (uz podršku Njemačke) da napokon objave rat Srbiji.⁵⁹⁰ Važno je napomenuti i to da umiješanost službene Srbije u organizaciju atentata nije dokazana.⁵⁹¹ Krivnja se u prvom redu odnosi na pripadnike revolucionarne organizacije *Mlada Bosna*, ali je grupa određena za izvršenje atentata imala pomoć i podršku šefa tajne srpske vojne obavještajne službe Dragutina Dimitrijevića Apisa, lidera snažne organizacije *Crna ruka*. Navedeno udruženje, poznato i pod nazivom *Ujedinjenje ili smrt*, osnovali su urotnički oficiri iz „majskog puča“ 1903. godine (među kojima je bio i Apis) koji su svrgnuli dinastiju Obrenovića te na srpsko prijestolje vratili Karađorđeviće. Njihov je program zacrtao nacionalni plan – „ujedinjenje svih srpskih zemalja“ od Makedonije do dalmatinske obale i Slovenije. Iako je organizacija službeno ugašena krajem 1912. godine, njezini članovi nastavili su djelovanje kroz *Narodnu obranu*.⁵⁹² Umiješanost Dragutina Dimitrijevića Apisa u pripremu Sarajevskog atentata govori o njegovoj namjeri da iskoristi *Mladu Bosnu* kao „produženu ruku“ srpskog iredentizma, iako se potonja prije svega borila protiv dominacije „Crno-žute“ Monarhije u Bosni i Hercegovini.⁵⁹³ Srbiji se stoga predbacivala nedovoljna pažnja u

---

⁵⁸⁹ Gabelica, „Izlet zagrebačkih studenata“, 235-236.

⁵⁹⁰ <http://www.matica.hr/hr/429/Prvi%20svjetski%20rat%20i%20hrvatsko%20jugoslavenstvo/> (7. 1. 2015.)

⁵⁹¹ Austrijski povjesničar Friedrich Würthle pobija takve tvrdnje u svojoj knjizi *Trag vodi u Beograd – Pozadina drame u Sarajevu 1914*. (Molden, Beč, 1975.). Tvrdi kako je Dragutin Dimitrijević Apis doista bio kod kontrolom vlade Nikole Pašića te da je vlada mogla spriječiti njegovo djelovanje.

⁵⁹² Gabelica, „Izlet zagrebačkih studenata“, 241.

⁵⁹³ Karaula „Sarajevski atentat“, 260.

smislu zaustavljanja revolucionarnih aktivnosti, a ubrzo joj je određen ultimatum s više naredbi. Zahtjev koji nije prihvaćen odnosi se na istragu koju su na teritoriju Srbije trebali provoditi agenti Monarhije. Isti je odbijen u skladu s načelom potpunog suvereniteta nakon čega je rat i službeno objavljen.⁵⁹⁴ Čitava ta situacija ipak se nije ograničila na ono što je Austro-Ugarska predviđala – brzu i učinkovitu „kaznenu ekspediciju“, već se dogodilo ono najgore; aktiviran je mehanizam reagiranja država Središnjih sila i Antante koji je gotovo čitavu Europu odveo u rat neslučenih razmjera.⁵⁹⁵ Pri tome je važno napomenuti da Austro-Ugarska nije težila teritorijalnom širenju na račun Srbije⁵⁹⁶ (težila je njezinoj pacifikaciji), dok je potonja ipak potkopavala unutarnji mir Dvojne Monarhije u skladu s vlastitim težnjama na zapadu.⁵⁹⁷ Uzroci koji su doveli do širenja „Velikog rata“ bili su mnogo kompleksniji od ograničenog sukoba na jugoistoku Europe, a vezani su uz suprotstavljene interese europskih velesila koje su stale u obranu svojih pozicija, odnosno pozicija svojih saveznika.⁵⁹⁸

Hrvatsko društvo i jugoslavenska ideja

U kompleksnoj geopolitičkoj situaciji neposredno prije početka Prvog svjetskog rata položaj Hrvatske nije bio nimalo povoljan. Kako nije bila subjekt međunarodnog prava, nije raspolagala mogućnošću donošenja odluka koje bi joj osigurale željenu poziciju u poslijeratnim okolnostima.⁵⁹⁹ Različiti ishodi mogućeg ratnog sukoba Hrvatsku su tako najčešće stavljali u nezavidan položaj, a tešku situaciju dodatno je potencirala i agresivna vanjska politika susjednih zemalja. Kao reakcija na takve prilike stvorena je politička klima s više međusobno suprotstavljenih opcija od kojih je najveće širenje, bar u političkim krugovima te u onim omladinskim, imala jugoslavenska ideja.⁶⁰⁰ Analizirajući njezinu pojavu i postupno jačanje u hrvatskim zemljama, Željko Karaula razdijelio je prostor Hrvatske na tri različite društvene razine – studentske i srednjoškolske

---

⁵⁹⁴ Borić, „Neki zapadni“, 5.

⁵⁹⁵ Dukovski, *Povijest Srednje Europe (2. dio)*, 26.

⁵⁹⁶ Čak i u onim okolnostima kad je Austro-Ugarska Monarhija razmatrala vojnu intervenciju protiv Srbije (1906. – 1913.), nije postojao jasan plan što učiniti s tom zemljom nakon njezina eventualnog poraza. U prilog tome govore i zahtjevi mađarskog ministra Tisze koji se izričito protivio anektiranju srpskog teritorija. Njegov se stav tumači u kontekstu mađarskog straha od dominacije Slavena u Monarhiji.; Isto, 25-26.

⁵⁹⁷ Dukovski, *Povijest Srednje Europe (1. dio)*, 166.

⁵⁹⁸ Borić, „Neki zapadni“, 5.

⁵⁹⁹ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 40.

⁶⁰⁰ Isto, 32.

omladinske krugove, političko društvo te cjelokupno seljačko i građansko stanovništvo.⁶⁰¹ Podjela hrvatskog stanovništva na više društvenih razina omogućila je razmjerno lakše snalaženje pri analizi evolucije njegove političke misli. Tako ostvaren prikaz ipak je potrebno uzeti s oprezom budući da su čak i snažno integrirane skupine najčešće sadržavale određen broj onih koji su bili podložni primanju nekih novih, aktualnijih i njima prihvatljivijih ideja.⁶⁰²

Koristeći spomenutu podjelu na više društvenih razina, na prvom ćemo mjestu istaknuti mlade intelektualce koji relativno lako primaju svježije ideje te su skloniji radikalnijem pristupu u rješavanju različitih problema. Kod omladinskih društava u Hrvatskoj, pred početak Prvog svjetskog rata, postojalo je više različitih grupacija koje razlikujemo prema političkim, vjerskim, kulturnim ili socijalnim programima kojima su zastupale svoje interese. Jedna od snažnijih grupacija bila je i *Hrvatska napredna omladina* koja je zagovarala aktivnije povezivanje hrvatske i srpske mladeži u svrhu obrane od zajedničkog neprijatelja. Napredna omladina kasnije će postati jezgrom *Jugoslavenske (ujedinjene) nacionalističke omladine*, snažne političke grupacije organizirane u rujnu 1912. godine.⁶⁰³ *Jugoslavensku nacionalističku omladinu* u Hrvatskoj snažno je povezivao jugoslavenski ideal, mržnja prema režimu i svakako spremnost na vlastitu žrtvu koju su dokazivali planiranim i izvedenim atentatima na dužnosnike vlasti u Hrvatskoj. Gotovo istovremeno, u Sarajevu je osnovana *Srpsko-hrvatska nacionalistička omladina*, kao još jedan dio cjelokupnog nacionalističkog omladinskog jugoslavenskog pokreta na slavenskom jugu.⁶⁰⁴ I sama *Mlada Bosna* bila je jedna od takvih organizacija, a njezine članove povezivala je mržnja prema Austro-Ugarskoj te ideja južnoslavenske zajednice za koju ipak nisu imali konkretnu, zajedničku viziju u smislu njezine buduće organizacije. Jedni su pri tome željeli parlamentarizam, drugi monarhizam, ali su takve ideje ostavili po strani jer bi vjerojatno dovele do snažnijih sukoba u vlastitim redovima.⁶⁰⁵

---

⁶⁰¹ Karaula, „Sarajevski atentat“, 264.

⁶⁰² Ilustrativan je primjer za to Stranka prava koja na prijelazu stoljeća doživljava niz podjela. Odvojene frakcije često će zastupati suprotstavljene programe, ponekad osviještene novim političkim okolnostima a ponekad vjerne ranijim stranačkim programima. Tako će dio pravaša – koalicijska Hrvatska stranka prava – postepeno prihvatiti jugoslavensku ideju koja se bitno razlikuje od nekadašnjeg naglaska na hrvatstvu ili modela koji pristaje na trijalizam pri uređenju Monarhije.; <http://www.matica.hr/hr/429/Prvi%20svjetski%20rat%20i%20hrvatsko%20jugoslavenstvo> (7. 1. 2015.)

⁶⁰³ Gabelica, „Izlet zagrebačkih studenata“, 243.

⁶⁰⁴ Karaula, „Sarajevski atentat“, 261.

⁶⁰⁵ Isto, 263.

Osim projugoslavenski orijentirane hrvatske omladine, važno je spomenuti i brojnu skupinu frankovačke mladeži kao dijela Starčevićeve Hrvatske stranke prava. Skupina je podijeljena nakon 1909. godine kad je nastala frakcija *milinovaca* koja je iz pravaškog programa izbacila načelo negacije Srba, ali je i dalje ustrajala na osnovama pravaškog programa odnosno stvaranja samostalne hrvatske države u skladu s hrvatskim državnim pravom.⁶⁰⁶

Što se tiče političkih elita u Hrvatskoj, jugoslavenska se ideja i tu ukorijenila. Najznačajnija je bila Hrvatsko-srpska koalicija u kojoj se, neposredno prije rata, kao lider nametnuo Svetozar Pribićević. Iako se prijeratna politika ove stranke može nazvati oportunističkom, znatan dio njezinih prvaka prešutno je težio slomu Monarhije i ujedinjenju sa Srbijom.⁶⁰⁷

Snažna Koalicija imala je i brojne protivnike. Spomenut ćemo frakciju nekad cjelovite Stranke prava koja je, uz pomoć lokalnih *frankovaca*, velikim dijelom zaslužna za protusrpske demonstracije nakon atentata u Sarajevu. Okolnosti atentata njima su poslužile kao sredstvo obračuna s političkim protivnicima (Hrvatsko-srpska koalicija), a mogućnost dolaska na vlast temeljili su i na poznanstvima s određenim političkim i vojnim krugovima u Beču. Takvi su kontakti trebali pomoći u slučaju uspostave komesarijata koji bi, prema njihovoj zamisli koja prihvaća načelo trijalizma, ujedinio sve hrvatske krajeve unutar Monarhije.⁶⁰⁸

Iako oslabljena, u Hrvatskoj je još uvijek postojala i koncepcija austroslavizma koju je podržavala starija generacija političara. Kod tog modela potrebno je spomenuti Stjepana Radića⁶⁰⁹ koji će svoje mjesto u hrvatskoj političkoj eliti osnažiti nešto kasnije. U međuvremenu će izmijeniti i politički program svoje stranke, pristajući uvjetno na ideju jugoslavenskog ujedinjenja. U prvim desetljećima dvadesetog stoljeća sve je više hrvatskih političara napuštalo opcije i programe koji predviđaju opstanak Monarhije. Teško gospodarsko stanje, kao i nezainteresiranost vlasti za sustavne reforme, umnogom su pridonijele takvim promjenama.⁶¹⁰

Za razliku od društvenih i političkih elita, šire seljačko i građansko društvo ostalo je prilično nezainteresirano za velike političke ideje. Najvjerojatnijom se čini njihova

---

⁶⁰⁶ Gabelica, „Izlet zagrebačkih studenata“, 244.

⁶⁰⁷ Matković, *Povijest Jugoslavije*, 21.

⁶⁰⁸ Krizman, *Hrvatska u Prvom*, 7.

⁶⁰⁹ Stjepan Radić kasnije će odbaciti tu opciju i prihvatiti će onu jugoslavensku, ali uz trajno ustrajanje na načelu ravnopravnosti naroda.; Boban, *Demokratski nacionalizam*, 349-355.

⁶¹⁰ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 37.

odanost Austro-Ugarskoj i dinastiji Habsburgovaca, a slična situacija ponavlja se i na bivšim vojno-krajiškim prostorima gdje se naseljeno srpsko stanovništvo još uvijek nalazilo u nedovršenom procesu srpske nacionalne integracije. Specifična društvena, socijalna i politička okolina uzrokovala je i privrženost bosanskohercegovačkih Hrvata dinastiji Habsburg. Navedenim društvenim skupinama možemo dodati i vojnu inteligenciju – hrvatsku i srpsku – koja je u većem postotku bila spremna braniti Austro-Ugarsku i žrtvovati se za njezine imperijalne ciljeve smatrajući to svojom vojnom dužnošću.⁶¹¹

Naša shvaćanja o raznolikoj političkoj klimi u Hrvatskoj s početka 20. stoljeća djelomično mogu upotpuniti i događaji oko Sarajevskog atentata koji je šire hrvatsko društvo „dočekalo“ na različite načine. Govoreći o trenutnim reakcijama u hrvatskim krajevima te dijelovima Bosne i Hercegovine, danas nam je poznat bar dio slike koja govori o atmosferi koja je vladala tih dana. Među zabilježenim, najčešće se navode žestoke protusrpske demonstracije te nemiri u više gradova i naselja.⁶¹² U pojedinim se slučajevima spominju i međusobni sukobi Hrvata kao rezultat prisutnosti više političkih opcija – prohabsburške (proaustrijske), projugoslavenske te manjinske skupine koja je žestoko napadala oportunističke ostalih političkih elita, a zagovarala je trenutno osamostaljenje Hrvatske. Dodat ćemo i to da su sve navedene opcije, iako suprotstavljene, uglavnom težile boljem položaju hrvatskog naroda postignutom po onoj cijeni koju su pojedinci smatrali najprihvatljivijom.⁶¹³

Reakcije na Sarajevski atentat

„Prve vijesti o atentatu na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda i njegovu suprugu stigle su u Zagreb oko 1 sat poslije podne. Odmah su otkazane sve proslave i koncerti, kinematografi su zatvoreni, a trobojnice koje su izvješene prilikom dočeka izaslanstva riječkih Hrvata zamijenjene su crnim zastavama.“⁶¹⁴ Protusrpske demonstracije zabilježene su već prvog dana, ali je večer uglavnom prošla mirno. Za

---

⁶¹¹ Karaula, „Sarajevski atentat“, 265.

⁶¹² Agičić, „Civil Croatia“, 301-317.

⁶¹³ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 27-28.

⁶¹⁴ Karaula, „Sarajevski atentat“, 268.

razliku od relativno mirne situacije u hrvatskim gradovima, u Sarajevu su prvi sukobi odnijeli nekoliko života, a više je osoba teško ranjeno.⁶¹⁵

Dan nakon atentata, 29. lipnja 1918. godine, zagrebačke *Narodne novine* pišu da se već oko 7 sati počela stvarati povorka đaka koja je na čelu imala trobojnicu s crnim velom, uzvikujući „slava prijestolonasljedniku“ te parole protiv Srba. Nakon što se povorka razišla, manje su se grupice okupljale oko prostorija novina *Hrvatski pokret* te Srpske banke uzvikujući protusrpske parole.

O širenju demonstracija piše *Obzor* 30. lipnja, a vijest se odnosi na događanja prethodnog dana kad su demonstracije zaoštrene. Između ostalog, donosi se nekoliko informacija o napadu demonstiranata na prostorije Srpskog sokola gdje je, u obračunu koji je uslijedio, jedna žena zadobila teže ozljede glave.⁶¹⁶

Riječki *Novi list* vijest o atentatu donosi u utorak, 30. lipnja 1914. godine, dakle s nekoliko dana zakašnjenja. Na prvoj je stranici istaknut naslov „Umorstvo prijestolonasljednika Franje Ferdinanda“, a u idućem tekstu nalazi se više podnaslova od kojih prvi donosi kratke biografije nadvojvode i njegove supruge. Već na tom mjestu vidljiva je naklonost redakcije ubijenom Franji Ferdinandu koji se opisuje kao izuzetan karizmatik, političar i vojni dužnosnik. Nekoliko idućih poglavlja prilično detaljno izvještava o okolnostima atentata te o reakcijama u Austro-Ugarskoj Monarhiji i inozemstvu. Vezano uz stanje u državi, navodi se kako u „čitavoj zemlji vlada svagdje velika tuga“ dok u podnaslovu „Atentatori“ autor članka usmjerava pozornost na službeni Beograd. U tekstu se donosi da je „atentator Princip duže vremena učio u Beogradu“ te da je „atentator bombom Čabrinović naveo da je bombu dobio u Beogradu od jednog anarhiste čije ime ne pozna“. Navedene izvještaje možemo uzeti kao precizne i objektivne, ali su potpuno izostavljene vijesti o demonstracijama u Hrvatskoj i šire. S obzirom na brzinu kojom su vijesti u tom razdoblju stizale do novinskih redakcija, teško je ustvrditi s koliko je informacija *Novi list* doista raspolagao.⁶¹⁷

Osuda atentata, ali i snažna protusrpska retorika vidljive su kod pravaških novina *Hrvatska*. U broju 794 od 29. lipnja, donose više članaka u kojima pozivaju na obračun sa Srbima „veleizdajnicima“ riječima: „Srbi su ljute zmije od kojih si tek siguran onda, kad im satareš glavu“. Također, u jednom od idućih članaka traži se i izgon Srba iz države: „narod

---

⁶¹⁵ Agičić, „Civil Croatia“, 305.

⁶¹⁶ Karaula, „Sarajevski atentat“, 268.

⁶¹⁷ <http://gkr.hr/Magazin/Teme/Kako-je-Riecki-novi-list-izvjestavao-o-sarajevskom-atentatu> (5. 1. 2015.)

naviešćuje Srbima borbu na život i smrt i progonstvo iz Bosne i Hercegovine“.⁶¹⁸ Ista je redakcija podržala demonstrante što je samo po sebi razumljivo s tim da su većinu činili *frankovci*.⁶¹⁹

Nemiri zabilježeni na zagrebačkim ulicama ubrzo su stigli i do prostorija Sabora. Sjednica održana 30. lipnja prekinuta je zbog „vike i buke“ *frankovaca* koji su žestoko napadali zastupnike Hrvatsko-srpske koalicije. Tvrdnje koje su iznosili odnose se na izdaju Monarhije te suradnju s vlastima Srbije, a zahtijevali su da svi Hrvati napuste Koaliciju. Tadašnji predsjednik Sabora Bogdan Medaković u više je navrata pokušavao smiriti situaciju, ali bez većeg uspjeha. Nakon što je uspio održati kratak komemorativni govor bio je prisiljen prekinuti sjednicu.⁶²⁰

O pojavi i tijeku demonstracija u Dalmaciji opširno je pisao zagrebački *Obzor*, a vijesti je objavio s nekoliko dana zakašnjenja. Velike protusrpske demonstracije najprije su izbile u južnoj Dalmaciji; u Dubrovniku je masa seljaka i radnika navalila na općinu demonstrirajući protiv Srba. Prostorije Srpskog sokola i srpske škole bile su zasute kamenjem te su u potpunosti devastirane. U Konavlima je masa palila istaknute srpske zastave, a u Metkoviću su zapaljene pojedine srpske kuće. Zadar je zabilježio višednevne protusrpske demonstracije, dok je u Opuzenu lokalno stanovništvo devastiralo grčko-istočnu crkvu. Veći dio protusrpskih demonstracija u Dalmaciji poticali su frankovački krugovi, ali su u pojedinim gradovima zabilježeni snažni otpori srpskog i hrvatskog stanovništva. U Splitu su također zabilježeni nemiri, ali u ovom su slučaju vlasti raspustile Hrvatski sokol zbog projugoslavenskog djelovanja. Uslijedila su brojna uhićenja njegovih članova te premetačina njihovih stanova.⁶²¹

Snažna i brza reakcija vlasti na projugoslavenska djelovanja u Hrvatskoj nastavljena je i kasnije, sve do konačnog sloma Monarhije. Pod nadzorom su bili i oni politički krugovi čije je djelovanje na bilo koji način protumačeno kao „antidržavno“. S druge strane, reakcije vlasti na protusrpske demonstracije nakon Sarajevskog atentata često su okarakterizirane kao „blage i neučinkovite“. Tako je mađarski predsjednik vlade, grof Tisza, ocijenio da je „vojnička stranka (vojska, I. Č.) dobrohotno trpjela takve nemire“.

---

⁶¹⁸ Karaula, „Sarajevski atentat“, 270.

⁶¹⁹ Agičić, „Civil Croatia“, 305.

⁶²⁰ Isto, 307.

⁶²¹ Razumljiva su događanja u Splitu ako se prisjetimo da je taj grad i prije Prvog svjetskog rata stekao titule kao što su; „središte nacionalističkog i revolucionarnog omladinskog pokreta“, „Pijemont nacionalizma i jugoslavenstva“, „najjugoslavenskiji grad“ te „nacionalno najosviješteniji i najbuntovniji grad na jugu Slavena“. - <http://www.azzo.hr/images/izdanja/manjine/07.html> (12. 1. 2015.)

Vojska i redarstvo oštrije su reagirali tek u onim situacijama u kojima je stanje izmaklo kontroli. Jedan od takvih slučajeva zabilježen je u Petrinji, gdje je gradsko poglavarstvo tražilo odred vojske koji će s gradskim redarstvom držati situaciju pod kontrolom. Uveden je policijski sat, ali je usprkos oštrim mjerama više osoba uhićeno.⁶²²

Situacija koja se dogodila u Splitu, kad su vlasti reagirale na projugoslavenska djelovanja, nije bila izoliran slučaj. Ista politička misao bila je ukorijenjena i u dijelu hrvatske inteligencije (najčešće se to odnosi na političke elite) te frakciji Hrvatskog katoličkog pokreta. Vlast je, kako je ranije spomenuto, rad takvih skupina redovito kontrolirala, ali je na znatno više „jugoslavenske propagande“ nailazila kod brojnih slovenskih, hrvatskih i srpskih studenata i srednjoškolaca. Brojna uhićenja i premetačine studentskih stanova ukazuju na strah od revolucionarnih ideja koje su među omladinskim krugovima nailazile na plodno tlo.⁶²³

Ako zaključimo da su nemiri i demonstracije povodom Sarajevskog atentata najčešće usmjereni protiv srpskog stanovništva u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini, nameće se potreba analize njihova odnosa prema tad aktualnim događanjima. Ocjena vlasti, koja je s oprezom pratila ponašanje tog dijela stanovništva, uglavnom je bila pozitivna. Tek je u nekim izoliranim slučajevima zabilježeno odobravanje atentata kao i riječi pohvale izvršiteljima. Tako je jedan učitelj iz mjesta Veliki Grdevac rekao svojim učenicima da će „imena atentatora biti zapisana u povijesti“. Nešto jasnije izrazila se Mileva Popović iz Podravske Slatine rekavši da je „šteta što ga (Franju Ferdinanda) nisu ubili ranije“. Ostatak srpskog dijela stanovništva Monarhije najvjerojatnije je imao slična stajališta, no izbjegavajući oštrije progone vlasti, ostalo je relativno miran.⁶²⁴ U strahu od „razularene mase“ tražili su i zaštitu, a ista im je najčešće pružena, naravno u onim slučajevima kad je to bilo moguće. Manji, lokalni obračuni nisu se mogli spriječiti, ali su prijetnje poput one da će im „bombama i dinamitom dignuti kuće u zrak“ ili izjave da ih „žele poklati“, Srbi doista ozbiljno shvatili.⁶²⁵

Analizirajući opseg, dinamiku i karakter protusrpskih demonstracija povodom atentata na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda te uzimajući u obzir i ponešto drugačija politička i društvena strujanja, primjećujemo kako tadašnja politička svijest općeg hrvatskog društva nije bila jedinstvena. Jasno je kako veći dio prouzročениh nemira

---

⁶²² Karaula, „Sarajevski atentat“, 271.

⁶²³ Isto, 275.

⁶²⁴ Agičić, „Civil Croatia“, 309.

⁶²⁵ Karaula, „Sarajevski atentat“, 280.

i sukoba vodi do male skupine narodnih zastupnika Hrvatske stranka prava odnosno lokalnih *frankovaca*. Oni su identitet atentatora koristili kao sredstvo političkih obračuna, a huškačkom retorikom privlačili su i šire društvene skupine, jačajući tako svoju poziciju među njima. Isto, antisrpsko raspoloženje javilo se i prilikom objave rata Srbiji te nakon kratkotrajnog osvajanja Beograda, 2. prosinca 1914. godine. S druge strane, politički i društveni krugovi naklonjeni jugoslavenskoj ideji promatrali su Srbe i Sarajevski atentat u potpuno drugačijem svjetlu. Prihvaćali su i nasilne metode rješavanja političkih pitanja, a nije im ni bilo strano njihovo korištenje. Dokaz za to jesu planirani i izvedeni atentati na dužnosnike vlasti u Hrvatskoj – hrvatskog bana Cuvaja i komesara Skerlecza – koje su izvršili pripadnici Jugoslavenske nacionalističke omladine.⁶²⁶ Relativno udaljeni od aktualnih političkih strujanja te isto tako indiferentni prema njima, širi seljački krugovi izražavali su vjernost dugovječnoj Monarhiji. Unatoč tome, prostor sela bio je najmanje zahvaćen sukobima dviju vjersko-etničkih zajednica u vrijeme kad su Zagreb, Sarajevo i manje gradske sredine bilježile različite obračune istih.⁶²⁷

Sarajevski atentat kao historiografsko pitanje

Tumačenja Sarajevskog atentata kao jedne od polazišnih točaka Prvog svjetskog rata nisu rijetkost. Brojni ugledni povjesničari, u okviru rasprava o direktnim i indirektnim uzrocima i povodima „Velikom ratu“, tom su događaju pripisali raznolik značaj. S druge strane, nije rijetkost da ga se pojedine, opširne studije gotovo i ne dotiču kao vrijedna spomena.⁶²⁸ S obzirom na prilično velik broj zemalja i državnih zajednica koje su u određenoj mjeri osjetile posljedice tog rata, nije teško pretpostaviti velik broj istraživača koji su posvetili pažnju njegovim uzrocima. Prema tome, razumljivim se čini i velik broj različitih stajališta odnosno različitih shvaćanja i tumačenja istih procesa i događaja te različite ocjene istaknutih ličnosti.⁶²⁹

Za prostor nekadašnje Jugoslavije događaji u Sarajevu iz lipnja 1914. godine u mnogočemu predstavljaju više od istraživačkog pitanja. Oni su prije svega bili tumačeni u skladu s ideološkim normama koje su njegovale mit o „stoljetnim težnjama naših naroda za zajedničkom državom“. Starojugoslavenska i kasnija historiografija socijalističke

---

⁶²⁶ Karaula, „Sarajevski atentat“, 263.

⁶²⁷ Isto, 282.

⁶²⁸ Borić, „Neki zapadni“, 1.

⁶²⁹ Isto, 1-6.

Jugoslavije u događaju atentata vidjele su jedan od trenutaka kojim je pokrenuto oslobađanje jugoslavenskih krajeva od strane „okupatora“. Po principu „cilj opravdava sredstvo“ izgrađena je herojska dimenzija tog čina, a sam atentator slavljen je kao „narodni junak“, predvodnik boraca za slobodu i nacionalnu nezavisnost svih jugoslavenskih naroda. Drugačije interpretacije bile su nepoželjne jednako kao i spominjanje činjenice da su, neposredno nakon 28. lipnja 1918. godine, dio političke javnosti kao i dio južnoslavenskih naroda već osudili atentat kao teroristički čin.⁶³⁰ Pri tome se nisu ustručavali iznijeti pretpostavke o umiješanosti Srbije u organizaciju atentata iako čvrste dokaze za to nisu imali.⁶³¹ Novija srpska historiografija uglavnom ostaje pri stajalištima ranije jugoslavenske redakcije te odbija ocjenu Gavrila Principa kao terorista. On je, prema riječima srpske povjesničarke Suzane Rajić, „bio pod utjecajem anarhističkih stremljenja i mišljenja“, a čin atentata samo je još jedan primjer „sličnih djela koja su preplavila Europu krajem 19. i početkom 20. stoljeća.“⁶³² S druge strane, hrvatska se historiografija nakon turbulentnih 90-ih godina prošlog stoljeća priklonila osudama Sarajevskog atentata tumačeći ga kao „teroristički čin koji zaslužuje svakovrsne osude.“⁶³³ Mirko Bilandžić, stručnjak za međunarodni terorizam, atentat u Sarajevu uzima kao primjer „klasičnog terorističkog čina.“ Kako navodi, „to je prvi državno sponzorirani terorizam,“ koji su organizirali „srpski Generalštab i vojna obavještajna služba.“⁶³⁴

Zaključak

Atentat na austrougarskog prijestolonasljednika Franju Ferdinanda, kao svojevrsan katalizator najvećem dotad zabilježenom ratnom sukobu, prema mnogima predstavlja jedan od najkontroverznijih događaja 20 stoljeća. Namjera i misao koje su vodile atentatore, kao i članove organizacije Mlada Bosna, i danas su temelj mnogih rasprava političkog karaktera, a poznato je i njihovo korištenje kao djelatnih sredstava političke propagande nastale prema selektivnom tumačenju povijesne istine zasnovane na mitologizaciji Gavrila Principa i njegova djela. Danas znamo kako su mladobosanci u

---

⁶³⁰ Karaula, „Sarajevski atentat“, 268-278.

⁶³¹ Agičić, „Civil Croatia“, 303.

⁶³² <http://www.jutarnji.hr/mirko-bilandzic--atentat-u-sarajevu-bio-je-prvi--drzavno-sponzorirani-terorizam/1110173/> (12. 1. 2015.)

⁶³³ Karaula, „Sarajevski atentat“, 257.

⁶³⁴

<http://www.jutarnji.hr/mirko-bilandzic--atentat-u-sarajevu-bio-je-prvi--drzavno-sponzorirani-terorizam/1110173/> (12. 1. 2015.)

osnovi bili podijeljeni na one koji su bliži „srpskoj varijanti ujedinjenja“ te one koji zagovaraju „jugoslavensku varijantu ujedinjenja“, a razlike u njihovim shvaćanjima dio su raznolikosti tadašnjih političkih prilika koje su čak i pripadnike istog naroda odvajale u dva „tabora“. Na tom tragu nalazi se i jedna od najizraženijih političkih podjela hrvatskog naroda, a relativno je lako možemo sagledati analizirajući reakcije povodom atentata u Sarajevu. Duboka polarizacija hrvatske političke misli kojoj smo tom prilikom svjedočili, uzrok nalazi u teškom geopolitičkom položaju tog naroda koji je izlaz tražio ili u uređenju i jačanju svog položaja u Monarhiji ili u „eksperimentu jugoslavenstva“. Opcija potpune državne samostalnosti također je bila želja mnogih, ali okolnosti nisu dozvoljavale njezino ostvarenje. Snažna bi se Monarhija tome suprotstavila (vidljivo na primjeru gušenja mađarske revolucije iz 1848.), a postojala je i svijest o mogućnosti ratnog sukoba koji je zahtijevao što povoljniji položaj Hrvatske kako bi isti mogao biti ostvaren i u poslijeratnim prilikama. Brojna društvena i politička gibanja neizbrisiv su dio povijesti hrvatskog naroda te njegova identiteta. Iako nemaju jedinstveno usmjerenje te nisu u jednakoj mjeri prisutna u svim društvenim skupinama, ona svjedoče o pokušaju hrvatskog naroda da se izbori za što bolji položaj u neizvjesnim i dramatičnim okolnostima početka „kratkog“ dvadesetog stoljeća.

Bibliografija

- Agičić, Damir. „Civil Croatia on the Eve of the First World War (The Echo of the Assassination and Ultimatum).“ *Povijesni prilozi* 14 (1995): 301 - 317.
- Bilandžić, Dušan. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing, 1999.
- Boban, Branka. *Demokratski nacionalizam Stjepana Radića*. Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1998.
- Borić, Gojko. „Neki zapadni povjesničari o uzrocima Prvoga svjetskoga rata.“ *Hrvatska revija* 2 (2014): 1 - 10.
- Dukovski, Darko. *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća I. dio (1800. do 1914.)*. Zagreb: Alinea, 2005.
- Dukovski, Darko. *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća II. dio (1914. do 1999.)*. Zagreb: Alinea, 2005.
- Gabelica, Mislav. „Izlet zagrebačkih studenata u Srbiju u travnju 1912. godine.“ 56/2014 *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 56 (2014): 235 - 260.
- Geert, Mak. *U Europi - Putovanje kroz dvadeseto stoljeće*. Preveli: Romana Perečinec, Radovan Lučić i Snježana Cimić. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2010.
- Karaula, Željko. „Sarajevski atentat – reakcije Hrvata i Srba u Kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji.“ *Radovi - Zavod za hrvatsku povijest*, vol. 43 (2011): 255 - 292.

Krizman, Bogdan. *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu – Hrvatsko-srpski politički odnosi*. Zagreb: Globus, 1989.
Matković, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije*. Zagreb: Naklada Pavičić, 1998.

Internetski izvori

<http://www.matica.hr/hr/429/Prvi%20svjetski%20rat%20i%20hrvatsko%20jugoslavenstvo/>
(7. 1. 2015.)

<http://www.azzo.hr/images/izdanja/manjine/07.html> (12. 1. 2015.)

<http://gkr.hr/Magazin/Teme/Kako-je-Riecki-novi-list-izvjestavao-o-sarajevskom-atentatu> (5. 1. 2015.)

<http://www.jutarnji.hr/mirko-bilandzic--atentat-u-sarajevu-bio-je-prvi--drzavno-sponzorirani--terorizam/1110173/> (12. 1. 2015.)

CROATIA ABOUT THE ASSASSINATION OF THE ARCHDUKE FRANZ FERDINAND OF AUSTRIA IN SARAJEVO (1914): THE REACTIONS AND INTERPRETATIONS

In this paper the author tries to explain two different interpretations of the one of the causes of the First World War: the Assassination of the Archduke Franz Ferdinand of Austria in Sarajevo in 1914. On the one side, it is considered as the terrorist attack that led the Europe into the Great War. On the other side, it is interpreted as the protest of the South Slavs in the Austro-Hungarian Empire.

The author analyzes those different interpretations of this case, as well as the political ideas, programmes and options in Croatia at that period.

Keywords: *Assassination of the Archduke Franz Ferdinand of Austria in Sarajevo in 1914, Balkan Powder Keg, Croat-Serb Coalition, Young Bosnia, reactions, controversial*